

Tiedejulkaisemisen avoimuus on kaikkien asia

Susanna Nykyri

Helsingin yliopiston kirjasto

<http://orcid.org/0000-0002-5018-5176>

Asiasanat: avoin tiede; tieteellinen julkaisutoiminta; kehittäminen; arvot

Tänäkin vuonna on tieteen avoimuuden ja maksuttomuuden puolesta tehty paljon työtä. Tieteellisten julkaisujen saatavuutta estävät ja uhkaavat etenkin tiedekustantamisen kaupalliset toimijat, joiden hinnoittelu on vuosi vuodelta kasvanut merkittävästi ja tiedonvälittämisen kannalta kestävämmäksi kuluueräksi (ks. ATT, 2017).

Suomessa tutkijat ovat sankoin joukoin ryhtyneet vastustamaan tällaista kehityskulkua pidättäytymällä tekemästä vertaisarviointia ja toimitustyötä kustannusjätti Elsevierin lehdille. Tämä on saanut myös kansainvälistä huomiota.¹ Se, että kaupallisin lähtökohdin toimivan tiedekustantamisen seuraukset on ilmiönä saanut paljon julkisuutta ja tutkijoita taakseen, onkin tarpeen saadaksemme muutoksen aikaiseksi. Ei riitä, että yliopistokirjastot ja muutamat pioneerit pitävät asiasta ääntä. Asia on kaikkien – eikä edes kaikkien tutkijoiden, vaan siis ihan kaikkien. Se on saanut huomiota myös ns. populaarimmissa yhteyksissä, kuten hiljan Image-lehdessä (ks. Vanha-Majamaa, 2017). On hienoa, että keskustelua jatketaan ja näkökulmia avataan, laajennetaan ja täsmennetään (ks. Laine, 2017; Lilja, 2017).

1 Keskustelua ja toimenpiteitä voi seurata esimerkiksi Twitterissä aihetunnisteella #nodealno-review. Boikottiin voi tutustua ja liittyä allekirjoittamalla vetoamus osoitteessa: <http://www.nodealno-review.org/>.

Vaan mikä on tarpeeksi? Selvää ainakin on, että FinELib-konsortioilla² on ikävän paljon työsarkaa hakiessaan tyydyttävää ratkaisua tiedon avoimen saatavuuden ja kustannusten kysymyksissä suurten kaupallisten toimijoiden kanssa.

Avoin tiede ja tutkimuksesta viestiminen ovat mitä parhaita vastalääkettä myös aikakautemme vitsauksille, kuten vaihtoehtoisille totuuksille ja valemedialle. Lähdekritiikin merkitys ja myös haastavuus ovat kasvaneet suuresti viime vuosina, ja siksi me tarvitsemme tiedelehtiä.

Vaan mitä jos tiedelehteen ei ole luottaminen? Jos tiedelehti ei toimi eettisesti, on se pian entinen tiedelehti. Eettistä vastuuta kantavat toki kirjoittajatkin. Jos lukijalla, kirjoittajalla tai toimitusprosessiin osallistuneella on epäilyksiä tiedejulkaisemisen eettisyydestä, on asiantilan tarkastamiselle olemassa Suomessa omat hyvät kanavansa. – Tutkimuseettisen neuvottelukunnan sivuilta³ löytyvät ohjeet hyvästä tieteellisestä käytännöstä ja sen loukkausepäilyjen käsittelemisestä Suomessa. Ne kotimaiset tiedelehdet, jotka ovat saaneet Tieteellisten seurain valtuuskunnan (TSV) myöntämän vertaisarviointitunnuksen, ovat sitoutuneet edistämään omassa toiminnassaan Suomen tiedekustantajien liiton vertaisarviointiohjeen ja Tutkimuseettisen neuvottelukunnan Hyvä tieteellinen käytäntö -ohjeen mukaisia periaatteita (ks. TSV, 2016). Tämä ei tokikaan tarkoita sitä, että tunnuksettomat lehdet eivät toimisi eettisesti, mutta tunnuksellisuus on ainakin tae siitä, että lehdessä on oma vertaisarviointiprosessi mietitty myös tunnuksen edellyttämien kriteerien kautta ja sitouduttu tiettyyn toimintatapaan.

Osallistuin kesäkuun alussa Kansalliskirjaston ja Tieteellisten seurain valtuuskunnan Kotilava-yhteishankkeen järjestämään seminaariin “Scholarly journals, politics, and freedom of speech”⁴. Siellä mm. Emilia Palonen ja Edit Herczog toivat esille, miten vapaan tieteen ja demokratian murtaminen voivat tapahtua Euroopassa – varoittavana esimerkkinään Unkari. Tässäkin tilaisuudessa heräsi taas kysymys, että mitä minä voin tehdä. Päädyin toteamaan itselleni, että työtäni – niin tiedetoimittajana, tutkijana kuin yliopistokirjaston tietoasiantuntijana. Me kaikki kirjasto- ja tietopalvelualan tutkimus- ja kehittämistehtävissä toimivat joudumme kohtaamaan nykyhallituksen säästötoimet ja myös ns. vaihtoehtoiset totuudet, mutta näkemyksellisyys, asiantuntijuus ja tahtotila ovat onneksi hallituskautta pitempiä ja syvempiä ominaisuuksia.

Informaatiotutkimus-lehdessä toiminnan kehittäminen on aktiivista, ja onkin aivan erityinen ilo kertoa, että lehti on saanut toimituskuntaansa vahvistukseksi

2 FinELib-konsortion sopimusneuvotteluista, ks. <https://www.kiwi.fi/display/finelib/Tiedelehtien+sopimusneuvottelut>

3 TENK, <http://www.tenk.fi/>

4 Ks. ohjelmansa <https://www.tsv.fi/fi/tapahtumat/scholarly-journals-politics-and-freedom-of-speech> ja julkaisuarkisto Doria, <http://www.doria.fi/handle/10024/67024>

KTT Mikael Laakson (Hanken) ja YTT Elina Laten (TaY). – Lämpimästi tervetuloa! Vuodenvaihteessa toimituskunnasta jäävät pois pitkäaikaiset ja aktiiviset toimijat Turid Hedlund (Hanken) ja Reijo Savolainen (TaY), mutta syksyn olemme tavanomaista runsaslukuisempia – vilkas ajatustenvaihto onkin erityisesti tarpeen, kun uusia linjauksia laaditaan.

Myöhemmin tänä vuonna julkaisemme päivitetty ja rikastetut kirjoittaja- ja vertaisarviointiohjeet. Kun ne ovat laajemmin kommentoitavissa, tiedotetaan asiasta mm. Informaatiotutkimuksen yhdistyksen (ITY ry) Facebook-sivuilla ja Twitter-tilillä. Osa lehden käytännöistä kaipaa yhtenäistämistä, mutta on asioita, joissa pohdimme millaista variaatiota tarjoamme. Esimerkiksi vertaisarvioinnin avoimuus saattaa olla yksi sellainen iso asia, jossa voisimme pilotoida (käskirjoituksen tarjoajien ja myös arvioijien niin halutessa) täysin avointa vertaisarviointia.

Yksi toimintamme johtotähdistä on avoimuus. Tästä numerosta lähtien suositimme avoimuutta myös viitteissä. Julkaisun ollessa avoin vie DOI-tunniste (Digital Object Identifier) artikkelin alkuperäiseen (avoimeen) julkaisupaikkaan. Jos ei-avoimesta artikkelista on olemassa rinnakkaistallennettu versio, haetaan sille OA-DOI-palvelun⁵ kautta tunniste. Silloin jos OADOI-palvelu ei löydä rinnakkaistallennettua artikkelia – vaikka sellainen on olemassa – tekee toimitussihteerimme Matti Lassila linkin suoraan rinnakkaistallenteeseen, sillä useimmiten alkuperäinen DOI löytyy artikkelin kuvailutiedoista julkaisuarkistossa. Uudistuksen taustalla on ajatus siitä, että kun pääsy alkuperäiseen julkaisuun on maksumuurin takana, on tässä yhteydessä kaikille avoin rinnakkaistallenne käyttöarvoltaan parempi. Viitetietoihin ei voi jättää kahta linkkiä, joten emme linkitä sekä ns. suljettuun että avoimeen lähteeseen.

Vaihtoehtoisten prosessien tai ratkaisujen tarjoamisessa keskeisin kriteeri on mielekkyys, mutta merkityksellistä on myös niiden vaatima lisätyömäärä. Rikastetun toimittamisen vaatimat työtunnit ovat konkreettinen realiteetti. Ei ole yksin myönteistä, että kotimainen tiedetoimittaminen ja -julkaiseminen tapahtuvat ns. talkoovoimin silloin, jos sillä käytännössä tarkoitetaan sitä, että tämä työläs ja vastuullinen sekä erityisosaamista edellyttävä toiminta ajoittuu usein yön pimeille tunneille sen varsinaiseksi työksi katsotun jälkeen. Tilanteen parantuminen edellyttääkin niin asenteiden, prosessien kuin toiminnan rahoituspuolelta kehittymistä. (Ks. aiheesta myös Herranen, 2017.)

Ratkaisujen ei kuitenkaan tule olla mekaanisia. Prosessien, ohjeistusten ja välineiden kehittämisestä huolimatta arvioinnin ja toimittamisen vaatima osaaminen ja usein myös työmäärä eivät ole omiaan poistumaan. Tätä aikaresurssiongelmia eivät siis koneet eikä tekoäly poista, vaikka joitain helpotuksia voidaankin saada (keinoälystä tiedetoimittamisesta ks. Hukkinen, 2017). Tieteentekijöiden ja tiedetoi-

5 oaDOI-palvelusta, ks. <https://oadoi.org/> ja <https://oadoi.org/faq>

mittajien kannattaakin olla tarkkoina siitä, että toimittamiseen ja kustantamiseen ei pesi ”helppoja ja halpoja ratkaisuja”, kuten on tapahtunut bibliometrinen väli-
neiden helppouden myötä tutkimuksen arviointiin (bibliometriikan ongelmista ks. Forsman, 2016). Asenteisiin, käytäntöihin ja välineistöön liittyvät kehityskulut eivät myöskään aina ole hyvästä tahdostakaan huolimatta suoraviivaisia prosesseja, ja ne vaativat tuekseen riittävää resursointia ja laajaa yhteistyötä (esim. julkaisuar-
kistojen osalta ks. Iiva, 2017 ja vertaisarvioinnin toteuttamisesta Kallio, 2017).

Nyt käsillä oleva numero on jälleen erinomainen otos alamme monipuolisista sisällöistä. Kiitän kirjoittajia, vertaisarvioijia, kommentoijia ja toimituskuntaa arvokkaasta panoksestanne ja mielenkiintoisesta sisällöstä! Toimitussihteeri Matti Lassilaa on jälleen erityisesti kiittäminen lehden teknisten ominaisuuksien ja prosessien kehittämistä! – Uudistuksia on edelleen myös työn alla ja testattavana, joten ei tämäkään kehitys vielä tässä ole, vaikka paljon onkin jo tehty!

Informaatiotutkimus-lehdessä ja Informaatiotutkimuksen yhdistyksessä haluamme tehdä töitä sen eteen, että tarjoamamme tieto on luotettavaa ja myös luettavaa sekä avointa ja linkittyväkin. Avoin, ei-kaupallinen tiedejulkaiseminen ei ole kulu-
tonta toimintaa ja rahoitusmallinsa mukaisesti se kaipaa tuekseen myös jäsentuloja. Esitänkin taas toiveen, että jos et jo ole ITY:n jäsen, niin sellaiseksi tänä vuonna liit-
tyisit. Samaten jos koet lehden vuotuiset sisällöt kattavan painetun vuosikirjan ole-
van tarpeellinen, niin tilaathan sen. – Päätös vuosikirjan tulevaisuudesta perustuu sen tilaajamääriin ja kustannuksiin. Samaten otamme mielellämme vastaan palau-
tetta jo tehdyistä uudistustöistä.

Toivotan kaikille hyvää kesää ja toivon, että tutustutte lehden koko sisältöön –
vaikka jo yksin serendipisyyden ja sen tarjoamien ideoiden ja oivallusten vuoksi!

Nötössä 5.7.2017, Susanna Nykyri

Viitteet

- ATT. (2017). 35 miljoonaa euroa tiedejulkaisujen tilausmaksuihin. Avoin tiede ja tutkimus –hanke. <http://avointiede.fi/-/35-miljoonaa-euroa-tiedejulkaisujen-tilausmaksuihin>
- Forsman, M. (2016). *Julkaisut ja tieteen mittaaminen : Bibliometriikan käännekohtia*. Tampere: Enoston.
- Herranen, O. (2017). Onko suomalaisessa tiedejulkaisemisessa paradoksi? *Julkea!*, Puheenvuoroja. <http://julkea.fi/2017/05/24/onko-suomalaisessa-tiedejulkaisemisessa-paradoksi/>
- Hukkinen, J. (2017). Peer Review Has Its Shortcomings, But AI Is a Risky Fix. *Wired*. <https://www.wired.com/2017/01/peer-review-shortcomings-ai-risky-fix/>
- Iiva, J. (2017). Suomalaiset julkaisuarkistot: menestystä ja haasteita. *Tietolinja*, (1). <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201702151611>
- Kallio, K. (2017). Subtle radical moves in scientific publishing. *Fennia - International Journal Of Geography*, 195(1). <https://oadoi.org/10.11143/fennia.63678>
- Laine, H. (2017). Tiedelehti ei jouda romukoppaan, vaan kierrätykseen (paitsi jos se toimii epäeettisesti). *Julkea!*, *Puheenvuoroja*. <http://julkea.fi/2017/06/21/tiedelehti-ei-jouda-romukoppaan-vaan-kierratykseen-paitsi-jos-se-toimii-epaeettisesti/>
- Lilja, J. (2017). Kommentti: Kustantajilla on paikkansa tiedejulkaisemisessa. *Julkea!*, *Puheenvuoroja*. <http://julkea.fi/2017/05/31/kommentti-kustantajilla-on-paikkansa-tiedejulkaisemisessa/>
- TSV. (2016). Tieteellisten seurojen julkaisu toiminta ja kansainvälinen toiminta. Hakuohje. <https://www.tsv.fi/fi/avustukset/julkaisu-toiminta-ja-kansainvalinen-toiminta/hakuohje>
- Vanha-Majamaa, A. (2017). Tiede pitäisi vapauttaa tiedekustantajista. *Image*. <http://www.image.fi/image-lehti/tiede-pitaisi-vapauttaa-tiedekustantajista>